

Mirosława Czerniawska

Politechnika Białostocka

Postawy wobec aborcji i eutanazji

ABSTRACT: Attitude to abortion and euthanasia.

In this research diagnosis of attitudes to abortion and euthanasia in relation to value systems was done. It was assumed that students' attitudes to abortion and euthanasia depends on value system. Theoretical part is based on Rokeach's theory and his Value Survey was used. To study attitudes a special tool was constructed by authors. The results of the research show that values systems differ among groups representing certain attitudes and a specified pattern of relation between analysed constructs was revealed.

KEYWORDS: value system, attitudes, abortion, euthanasia.

Wprowadzenie

Aborcja i eutanazja są złożonymi problemami z prawnego, religijnego i etycznego punktu widzenia. Odnotowuje się różne rozstrzygnięcia i stanowiska w tym zakresie. Prawie na całym świecie aborcja jest dopuszczalna, ale tylko w jednym przypadku, tj. zagrożenia życia, zdrowia fizycznego lub psychicznego matki. W prawodawstwach poszczególnych państw włączone są dodatkowe warunki, takie jak: gwałt, wady płodu i czynniki socjoekonomiczne. Aborcja na tzw. życzenie możliwa jest w wielu krajach, częściej w tych, które znajdują się w północnej części naszego globu. W Polsce aborcja jest zakazana prawnie. Odstępstwa możliwe są tylko w trzech przypadkach: zagrożenia życia i zdrowia kobiety, ciężkiego uszkodzenia płodu oraz, gdy ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (wikipedia.org/wiki/Aborcja). Z kolei eutanazja jest zalegalizowana prawnie w stosunkowo niewielkiej liczbie państw. Pierwszym krajem, w którym dopuszczono takie rozstrzygnięcie była Albania (1999). W ciągu kilkunastu ostatnich lat dołączyły do niej: Holandia, Belgia, Luksemburg, Szwajcaria, zaś z krajów pozaeuropejskich: Japonia, niektóre sta-

ny USA i część północna Australii. Zostały określone warunki dopuszczalności eutanazji (rozumianej jako niepotrzebne i bezsensowne cierpienie), które chronić mają przed ewentualnymi nadużyciami. W Polsce eutanazję traktuje się jako rodzaj zabójstwa, za które grozi kara pozbawienia wolności (wikipedia.org/wiki/Eutanazja).

Uwzględniając religijny punkt widzenia należy wskazać, że kościoły chrześcijańskie potępiają aborcję i jest ona dozwolona jedynie w przypadku zagrożenia życia matki. Niemniej jednak, zróżnicowane stanowiska w tej kwestii odnotowuje się wewnątrz kościołów protestanckich. W islamie nie potępia się aborcji tak jednoznacznie, chociaż zakazana jest ona od czwartego miesiąca ciąży (a więc od momentu, gdy Bóg obdarza embrión duszą). Z kolei religijne prawo żydowskie traktuje aborcję bardziej rygorystycznie niż czyni się to w islamie (chyba, że ciąża wiąże się z zagrożeniem życia matki). W judaizmie sformułowana jest zasada, zgodnie z którą prośba o aborcję powinna być rozważana indywidualnie i poważnie uzasadniona. Za jeden z najcięższych grzechów uważana jest aborcja w hinduizmie. Zarodek uważany jest za świadomą istotę, jako że dusza inkarnuje się w chwili poczęcia. Również buddyści przeciwstawiają się aborcji z uwagi na fakt, że reinkarnacja świadomości odbywa się w ciele matki (wikipedia.org/wiki/Aborcja). W doktrynach religijnych – judaizmie, chrześcijaństwie, islamie i buddyzmie – potępia się eutanazję, nawet jeżeli ma ona na celu uniknięcie nadmiernych cierpień (różnie rozpatrywana jest natomiast kwestia tzw. uporczywej terapii). W szczególności sposób traktuje się eutanazję w hinduizmie. Postrzegana jest ona jako śmierć z wyboru, jako swoistego rodzaju ucieczka od własnego Ja i przejście do następnego życia (reinkarnacja). W kościele katolickim jednoznacznie odrzucona została tzw. eutanazja bezpośrednia. Niemniej jednak papież Jan Paweł II rozróżnił eutanazję od rezygnacji od uporczywej terapii (wikipedia.org/wiki/Eutanazja).

Zdecydowany sprzeciw kościoła katolickiego w Polsce wobec aborcji i eutanazji wyraża się w argumentacji, że życie jest darem Stwórcy i człowiek nie może decydować o jego odebraniu. Można sądzić, że postawy wobec analizowanych problemów łączą się ze stosunkiem do nauk kościoła i religijnością. Zgodnie z badaniem CBOS z 2012 roku, zdecydowana większość dorosłych Polaków (93%) uznaje się za katolików. Przedstawiciele innych konfesji stanowią 1,8% badanych, zaś 4,2% określa siebie jako ateistów lub agnostyków. Ponad połowa respondentów (54%) co najmniej raz w tygodniu praktykuje religijnie, mniej więcej co piąty dorosły uczestniczy w nabożeństwach jeden lub dwa razy w miesiącu (18%) lub kilka razy w roku (20%). Co dwunasty Polak (8%) w ogóle nie praktykuje (cbos.pl/SPISKOM.POL/2012).

W badaniu przeprowadzonym przez CBOS w 2010 roku na blisko 1000 reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski stwierdzono, że prawie połowa odpowiadających (45%) uważa, że aborcja powinna być dozwolona. Około 7% popiera przerywanie ciąży bez żadnych ograniczeń, 28% – z pewnymi ograniczeniami. Co drugi dorosły Polak (50%) natomiast sprzeciwia się aborcji. Za całkowitym zakazem przerywania ciąży jest co siódmy respondent (14%), a ponad jedna trzecia (36%) utrzymuje, że powinny być od niego wyjątki. Postawy wobec analizowanego problemu były modyfikowane m.in. przez wiek osób badanych, ich miejsce zamieszkania, a zwłaszcza stosunek do religii, nauczania kościoła i zaangażowanie w praktyki religijne (cbos.pl/SPISKOM.POL/2010). Ponad połowa ankietowanych (53%) w 2009 roku skłonna była akceptować eutanazję w jej najbardziej podstawowym rozumieniu: jako podanie przez lekarza środków przyspieszających śmierć ciężko i nieuleczalnie choremu pacjentowi, jeżeli jest w pełni świadomy i sam o to poprosi. Liczna jest jednak grupa przeciwników takiego postępowania (39%). Poglądy te ulegają zmianie w zależności od rozumienia eutanazji (np. czy jest to tzw. uporczywa terapia), stanu pacjenta i faktu, czy mógł on osobiście podjąć decyzję. Stosunek do eutanazji oraz zaniechania uporczywej terapii różnicuje religijność. Osoby religijne częściej potępiają tego rodzaju decyzje (cbos.pl/SPISKOM.POL/2009)

Zazwyczaj uważa się, że negatywne postawy wobec aborcji i eutanazji cechują osoby wierzące. Przytoczone wyżej dane wskazują jednak na bardziej złożone uwarunkowania. Dopuszczalność tego rodzaju zachowań jest poważnym problemem etycznym, zaś konflikt racji może wynikać z odmiennych systemów wartości. Źródłem wartości jest niewątpliwie religia. Ponad połowa (53,9%) obywateli w Polsce uważa, że kościół daje właściwe odpowiedzi odnośnie do moralnych problemów i potrzeb jednostki (Jasińska-Kania 2008). Wśród oponentów lansowany jest z kolei pogląd, że moralności nie należy rozpatrywać tylko i wyłącznie w kategoriach etyki religijnej. Człowiek jest w stanie wykorzystać swój umysł do formułowania opinii na temat własnego życia. Jest też w stanie podjąć decyzje, co dalej z nim uczynić. Ten sposób myślenia wyraza z indywidualistycznej koncepcji podmiotu. Zgodnie z nią, poczucie wolności i autonomii, jak również poczucie odpowiedzialności za własny los pozwala „odciąć się” od religii i funkcjonować w złożonej, wielowątkowej kulturze.

Zaprezentowane w niniejszym artykule wyniki badań dotyczą zawartości systemu przekonań młodzieży. Mają na celu zdiagnozowanie stosunku do aborcji i eutanazji. Interesowano się powiązaniem tych postaw z bardziej ogólnymi konstruktami wartości. Poniżej przedstawiona zostanie charakterystyka systemu przekonań, uwzględniająca relacje między wartościami i postawami.

Wartości i postawy jako elementy systemu przekonań

System przekonań jest ukonstytuowaną w umyśle jednostki wiedzą o świecie (Miller, Galanter, Pribram za: Bar-Tal 1990). Ludzie kształtują swoje przekonania na bazie doświadczeń (kulturowych, grupowych i indywidualnych), nadają im stosowne znaczenie i organizują w strukturę. Organizacja strukturalna pełni ważną funkcję regulacyjną. Pozwala wytworzyć koherentną wizję świata i w względnie stały sposób determinuje ludzkie zachowania. Przekonania stanowią swoistego rodzaju narzędzie pomocne w rozumieniu rzeczywistości. Są wykorzystywane w formułowaniu poglądów na temat tego, jaki świat jest i jaki być powinien (Rohan 2000).

Analiza osobowości w kontekście systemu przekonań dokonana została przez M. Rokeacha (1968, 1973). Autor koncentrował uwagę na jego dwóch subkategoriach: wartościach i postawach. Wartość charakteryzowana jest jako pojęcie abstrakcyjne, zlokalizowane centralnie w Ja, *...jest trwałym przekonaniem, że określony sposób postępowania lub ostateczny cel egzystencji jest osobście lub społecznie preferowany w stosunku do alternatywnych sposobów postępowania lub ostatecznych celów egzystencji* (Rokeach 1973, s. 5). Stanowi ona ogólne kryterium wyznaczające preferencje, dzięki któremu podmiot może się ustosunkować do rzeczywistości i własnych doświadczeń. Osoba „posiadająca wartości” jest w stanie ilustrować je w formułowanych sądach, identyfikować ich zakres, podobieństwa i różnice.

M. Rokeach (1973) wskazuje, że ogólna liczba wartości cenionych przez ludzi jest relatywnie mała, a ponadto wszystkim ludziom i wszędzie znane są te same wartości. Różnice między ludźmi polegają więc nie na uznawaniu istnienia odmiennych wartości, lecz na zróżnicowaniu poziomu ich akceptacji. Różny stopień akceptacji wartości pociąga za sobą konieczność ujęcia ich w pewne systemy, które rozumiane są jako *...trwała organizacja przekonań dotyczących preferowanych sposobów postępowania lub ostatecznych celów egzystencji* (s. 5). W trakcie rozwoju człowiek uczy się integrować izolowane wartości w hierarchicznie zorganizowany system. Ludzie dojrzali mają zaś na tyle złożone procesy poznawcze, że mogą oszacować względne znaczenie wartości. Należy także podkreślić, że pozycja wartości w systemie i ich dostępność są istotnie i pozytywnie skorelowane. Oznacza to, że ważniejsze wartości cechują się łatwiejszą aktywizacją (Rokeach 1973; Gilchrist za: Seligman, Katz 1996), stają się znaczącą kategorią interpretacji i mają szczególne znaczenie pod względem emocjonalnym. Ludzie reagują pozytywnymi uczuciami, gdy wartości te są realizowane i negatywnymi, gdy ich realizacja nie jest możliwa (Feather 1995; 1996).

M. Rokeach (1973) przedstawia model systemu przekonań, w którym wartości i postawy nie są konceptualnie równoważne. Wartości są definiowane jako naczelne zasady w życiu i mają bardziej transcendentalny charakter. Cechują się – w porównaniu z postawami – wyższym poziomem abstrakcyjności. Wchodzą w skład struktur centralnych i przejawiają w związku z tym większą stabilność. Postawy mają z kolei bardziej konkretny charakter, stanowią podstawę wartościowania określonych obiektów i są bezpośrednio związane z sytuacją (por. także Eagly, Chaiken 1993). Zajmują bardziej peryferyczną pozycję w systemie przekonań i podlegają łatwiej modyfikacji. Ludzki system przekonań składa się z relatywnie niewielu wartości oraz wielu tysięcy postaw. Są one połączone w sieć hierarchiczną i organizacja ta cechuje się względną spójnością. Priorytety w sferze wartości stanowią punkt odniesienia dla formułowania postaw, ukierunkowują ich organizację w systemie, pozwalają je przewidywać i uzasadniać. Jak zauważa Rokeach (1973), transformacja wartości na postawy związana jest ze zróżnicowaniem ważności wartości: człowiek częściej interpretuje postawy odwołując się do tych wartości, które są preferowane wyżej. Jednocześnie, z wartościami powiązane są przede wszystkim postawy silne. Im bardziej postawa sprzężona jest z wartościami, tym trudniej ją zmienić (Eagly, Chaiken 1993; Boninger i in. za: Maio, Olsen 1998). Silniejsze relacje między omawianymi konstruktami obserwuje się wśród osób z wyraźnie wyartykułowanym schematem Ja. M. Snyder i K.G. DeBono (1987) dowiedli na przykład, że ludzie różniący się obserwacyjną samokontrolą różnią się stopniem, w jakim wartości determinują rozwój postaw. Przy niskiej obserwacyjnej samokontroli tworzą się wyraźne „wiązki”: postawy rozwijają się na bazie wartości i stanowią ich ekspresję. Przy wysokiej obserwacyjnej samokontroli powiązania te są słabe, zaś postawy determinują raczej przystosowanie społeczne. Próbując wyjaśnić mechanizm pojawienia się, a następnie funkcjonowania hierarchii wartości-postawy-zachowania, Rokeach (1973) zwraca uwagę na dwa rodzaje zgodności: zgodność z samym sobą, która wiąże się z pozytywną samooceną, oraz zgodność z logiką i rzeczywistością.

Związku postaw z wartościami uczy się człowiek w trakcie nabywania doświadczeń. Między tymi konstruktami pojawiają się względnie spójne relacje, które mogą być modyfikowane na wskutek nabywania nowych informacji. Generalnie jednak, zorganizowanie przekonań w koherentny system jest zjawiskiem późnym w ontogenezie (stąd też wartości nie są trafnymi predyktorami postaw u dzieci). Uwarunkowane jest ogólnym poziomem rozwoju struktur poznawczych, ich koordynacją i integracją w coraz bardziej skomplikowane struktury logiczne (Hruza i in. 1978). Strukturalna organizacja wartości i postaw jest możliwa w wyróżnionej przez J. Piageta fazie myślenia hipote-

tyczno-dedukcyjnego. Operacje formalne umożliwiają budowanie wewnętrznie zintegrowanego systemu twierdzeń w obrębie zbioru przekonań (Gołąb 1976). Nie oznacza to jednak, że u każdego dorosłego człowieka wszystkie przekonania i w każdej dziedzinie pozostają w związku koniecznym i funkcjonalnej wzajemnej zależności. Część z nich tworzy duży system, część – mały, część pozostaje w izolacji. Stopień powiązań między przekonaniem staje się również mniej lub bardziej wyraźny, w zależności od dziedziny, której one dotyczą (Bar-Tal 1990).

Stworzony przez M. Rokeacha model teoretyczny został pozytywnie zweryfikowany w licznych badaniach. Zwrócono jednocześnie uwagę na trudności w uchwyceniu zgodności między wartościami i postawami. Wiąże się one z faktem, że ludzie z takimi samymi postawami mogą stosować różne wartości do ich wyjaśnienia. Na przykład, C.M. Kristiansen i M.P. Zanna (1988) badali postawy wobec aborcji i zbrojeń nuklearnych, a następnie prosili osoby badane o rangowanie wartości i określenie ich związku z systemem postaw. Okazało się, że osoby akceptujące zbrojenia nuklearne częściej wiązały tę postawę z wartością „bezpieczeństwo narodowe”, natomiast osoby z negatywnymi postawami – częściej z wartością „mądrość”. Z kolei dla zwolenników aborcji „wolność” była wartością ważniejszą i bardziej skojarzoną z postawą niż dla jej przeciwników. Dla tych drugich wartość „ludzkie życie” okazywała się cenniejsza i wyraźniej związana z postawą. Problem ten sygnalizowany był we wcześniejszych pracach Rokeacha (1973). Autor ten wskazał, że ludzie z różnymi postawami mają tendencję do utrzymywania różnych preferencji wartości, ale nie wszyscy wiążą te same postawy z tymi samymi wartościami. Empiryczna weryfikacja jest utrudniona również z tego względu, że nie zachodzi między tymi konstruktami prosty izomorfizm: każdą postawę można skojarzyć z kilkoma wartościami i każdą wartość można skojarzyć z kilkoma postawami.

Problem badawczy i hipotezy

Zamierzeniem badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jakie postawy prezentują osoby badane (studentki) wobec dopuszczalności aborcji i eutanazji oraz czy wartości stanowią punkt odniesienia dla kształtowania tych postaw. Przyjęto hipotetycznie, że istnieją odmienne rozwiązania w wymiarze aksjologicznym u osób różniących się postawami. Studentki utrzymujące, że aborcja i eutanazja jest kwestią indywidualnych decyzji cechują się systemem wartości zorientowanym indywidualistycznie (cenią relatywnie wyżej wartości skoncentrowane na Ja). Studentki prezentujące negatywne postawy w stosun-

ku do aborcji i eutanazji cechują się systemem wartości zorientowanym kolektywistycznie (cenią relatywnie wyżej wartości skoncentrowane na innych).

Wartości skoncentrowane na Ja ukierunkowują myślenie indywidualistyczne, zgodnie z którym każdej jednostce przysługuje prawo do autonomii i wolności. Wartości służące interesom innych ludzi leżą u podstaw myślenia kolektywistycznego, które cechuje się m.in. przyzwoleniem na ograniczenie wolności jednostki (prawa decydowania o sobie) w imię harmonii interpersonalnej, poprawności i uszanowania tradycji. Wyższa preferencja wartości indywidualistycznych czyni zatem bardziej prawdopodobną akceptację podmiotowych decyzji w sferze osobistej, na przykład takich, jak aborcja czy eutanazja. Wyższa preferencja wartości kolektywistycznych ukierunkowuje bardziej „tradycyjny” sposób oceny tego typu zachowań, który – w przypadku naszego społeczeństwa – jest silnie związany z moralnością motywowaną religijnie.

Metoda

Osoby badane. W badaniu wzięły udział 252 studentki. Około 50% uczestniczek studiowało na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, około 50% – na Wydziale Zarządzania Politechniki Białostockiej. Wiek osób badanych mieścił się w przedziale 20–24 lata. Jako osoby wierzące deklarowały się 95% studentek, jako przynależne do kościoła rzymskokatolickiego – 84%. Badanie miało charakter anonimowy.

Narzędzia badawcze. Preferencje wartości określone zostały za pomocą Skali Wartości Rokeacha (Brzozowski 1989), w wersji wymagającej rangowania. Autor wyselekcjonował osiemnaście wartości ostatecznych i osiemnaście wartości instrumentalnych, umieszczając je na dwóch odrębnych skalach. Osoby badane zobowiązane były do uporządkowania wartości przez przypisywanie im odpowiednich rang, przy czym ranga 1 wskazywała na najsilniejszą akceptację wartości, a ranga 18 – na najsłabszą.

Wartości można uporządkować według kryterium interesów, którym one służą. Wartości skoncentrowane na własnej osobie leżą u podstaw orientacji indywidualistycznej. Są one związane z:

- statusem społecznym, prestiżem i sukcesem osobistym (w tym również materialnym): „uznanie społeczne, „poczucie własnej godności”, „poczucie dokonania”, „ambitny”, „dostatnie życie”;
- wolnością wyboru, niezależnością myślenia i działania, kompetencją intelektualną: „wolność”, „niezależny”, „odważny”, „obdarzony wyobraźnią”, „o szerokich horyzontach”, „uzdolniony”, „intelektualista”, „logiczny”;

- hedonizmem i zapotrzebowaniem na stymulację (ciekawe, przyjemne, urozmaicone życie): „szczęście”, „pogodny”, „przyjemność”, „życie pełne wrażeń”, „świat piękna”.

Wartości służące interesom innych ludzi leżą u podstaw orientacji kolektywistycznej. Wiążą się one z:

- ochroną dobra wszystkich ludzi oraz tych, z którymi jednostka wchodzi w bezpośrednie interakcje: „pokój na świecie”, „równość”, „pomocny”, „uczciwy”, „wybaczący”, „kochający”, „odpowiedzialny”;
- bezpieczeństwem grup tożsamościowych i poszanowaniem tradycji/religii: „bezpieczeństwo rodziny”, „bezpieczeństwo narodowe”, „zbawienie”;
- wyważonymi poglądami społecznymi, harmonią intrapersonalną i interpersonalną: „mądrość”, „równowaga wewnętrzna”, „opanowany”, „czysty”, „uprzejmy”, „posłuszny”, „dojrzała miłość”, „prawdziwa przyjaźń”.

Klasyfikacja wartości dokonana została przez autorkę na podstawie analiz zamieszczonych w pracach psychologów międzykulturowych (m.in. Schwartz, Bilsky 1987; Schwartz 1996). S.H. Schwartz i W. Bilsky (1987) opisali zróżnicowanie wartości ujętych w Skali Rokeacha w wymiarze indywidualizm-kolektywizm. Wskazali także, że część wartości jest przejawem interesów „mieszanych”, tj. jednocześnie indywidualnych i kolektywnych. Interesy „mieszane” związane są przede wszystkim z typem motywacji „dojrzałość”. W skład tego typu wchodzi następujące wartości: „mądrość”, „o szerokich horyzontach”, „dojrzała miłość”, „świat piękna” i „odważny”. Według autorów, są one niejednoznacznym identyfikatorem orientacji indywidualistycznej i kolektywistycznej (por. Brzozowski 1989, s. 12). W części empirycznej niniejszej pracy będzie można zaobserwować, czy wchodzi one zazwyczaj w skład skupienia wartości indywidualistycznych czy też kolektywistycznych.

W niniejszej pracy postawy były one diagnozowane za pomocą dwóch par twierdzeń. Każda para zawierała dwa alternatywne przekonania. Zadaniem osób badanych był wybór jednej z dwóch opcji, tej która w większym stopniu odzwierciedla poglądy jednostki w stosunku do rozważanego problemu.

Postawa ABORCJA

1. Człowiek powinien podejmować samodzielnie decyzje w różnych kwestiach, także w kwestii aborcji. Na tym polega m.in. wolność człowieka.
2. Aborcja jest faktem nie tylko nagannym moralnie, ale powinna być zakazana prawnie i surowo karana.

Postawa EUTANAZJA

1. Eutanazja powinna być zagwarantowana prawnie (zalegalizowana): człowiek ma prawo do godnej śmierci i skrócenia cierpień w przypadku nieuleczalnej choroby.

2. Eutanazja to problem, który nie powinien ujrzeć światła dziennego. W żadnym przypadku człowiek nie powinien decydować o odebraniu sobie życia.

Wyniki

Postawy w stosunku do aborcji „podzieliły” studentki na dwie prawie równoliczne podgrupy. W 51,2% akceptowały prawny zakaz aborcji i były jej przeciwniczkami z moralnego punktu widzenia, w 48,8% – rozważały podjęcie tej decyzji w kategoriach osobistego wyboru. Podobne stanowisko zajęły osoby badane wobec problemu eutanazji: 48,8% opowiadało się przeciw eutanazji, zaś 51,2% – za jej legalizacją i prawem do godnej śmierci w przypadku nieuleczalnej choroby.

W następnej kolejności sprawdzono, jakie rozwiązania w wymiarze aksjologicznym ujawniają się w grupach osób różniących się wyborem opcji postawy. Wskaźniki preferencji wartości ostatecznych i instrumentalnych oraz wyniki analizy statystycznej przedstawione zostały w tabeli 1, prezentacja graficzna – na rycinach 1 i 2. Wprowadzono następujące oznaczenia grup:

A_1, E_1 , – grupy studentek wybierających opcję «1» w postawach ABORCJA i EUTANAZJA

A_2, E_2 , – grupy studentek wybierających opcję «2» w postawach ABORCJA i EUTANAZJA

Tabela 1. Średnie arytmetyczne rang wartości w grupach studentek różniących się wyborem opcji (1 lub 2) w postawach ABORCJA i EUTANAZJA oraz wyniki analizy statystycznej.

Wartości: ostateczne o1–o18 instrumentalne i1–i18		Postawa ABORCJA				Postawa EUTANAZJA			
		A1	A2	w =	p =	E1	E2	w =	p =
o1	Bezpieczeństwo narodowe	11,59*	10,23	2,44	0,014	11,12	10,65		
o2	Bezpieczeństwo rodziny	3,72	2,91	1,73	0,083	3,40	3,20		
o3	Dojrzała miłość	5,68	6,89	1,94	0,052	6,08	6,54		
o4	Dostatnie życie	11,50	11,38			11,22	11,66		
o5	Mądrość	6,76	6,03			6,54	6,23		
o6	Poczucie dokonania	11,61	12,09			11,39	12,35	1,73	0,084
o7	Poczucie własnej godności	6,54	7,16			6,47	7,27		
o8	Pokój na świecie	10,05	8,74	2,05	0,041	9,88	8,85		
o9	Prawdziwa przyjaźń	6,96	8,11	2,53	0,011	7,37	7,73		

Wartości: ostateczne o1–o18 instrumentalne i1–i18		Postawa ABORCJA				Postawa EUTANAZJA			
		A1	A2	w =	p =	E1	E2	w =	p =
o10	Przyjemność	12,88	13,95	2,12	0,034	12,91	13,97	2,01	0,044
o11	Równowaga wewnętrzna	6,60	7,87	2,49	0,013	7,11	7,40		
o12	Równość	11,23	10,26	1,88	0,059	10,61	10,85		
o13	Szczęście	6,64	7,61	1,93	0,053	6,95	7,33		
o14	Świat piękna	14,02	14,10			14,00	14,13		
o15	Uznanie społeczne	12,94	13,42			12,57	13,84	3,08	0,002
o16	Wolność	7,28	7,85			7,36	7,80		
o17	Zbawienie	11,02	7,11	4,87	0,000	12,23	5,64	8,19	0,000
o18	Życie pełne wrażeń	13,93	15,13	3,06	0,002	13,79	15,33	3,73	0,000
i1	Ambitny	9,30	9,02			8,82	8,51		
i2	Czysty	11,32	10,60			11,57	10,30	1,96	0,049
i3	Intelektualista	8,27	9,49	1,96	0,049	8,64	9,16		
i4	Kochający	3,76	3,82			3,60	3,99		
i5	Logiczny	11,69	11,61			11,92	11,37		
i6	Niezależny	9,10	10,37	1,84	0,065	9,30	10,21		
i7	Obdarzony wyobraźnią	10,04	11,67	2,77	0,005	10,28	11,50	2,09	0,037
i8	Odpowiedzialny	5,20	5,19			5,26	5,13		
i9	Odważny	9,76	9,95			9,61	10,11		
i10	Opanowany	11,20	10,37	1,66	0,096	11,03	10,50		
i11	0 szerokich horyzontach	8,42	10,74	3,67	0,000	9,13	10,11		
i12	Pogodny	9,46	10,05			9,68	9,85		
i13	Pomocny	8,20	7,29	1,80	0,072	7,70	7,77		
i14	Posłuszny	16,42	14,92	3,60	0,000	16,11	15,18	2,50	0,012
i15	Uczciwy	6,11	5,04			5,77	5,34		
i16	Uprzejmy	10,27	9,24	1,97	0,049	10,12	9,34		
i17	Uzdolniony	12,16	12,86			12,50	12,54		
i18	Wybaczący	10,42	8,67	2,93	0,003	10,15	8,87	2,06	0,040

* średnia arytmetyczna rang (im niższa średnia rang, tym wyższa preferencja wartości)

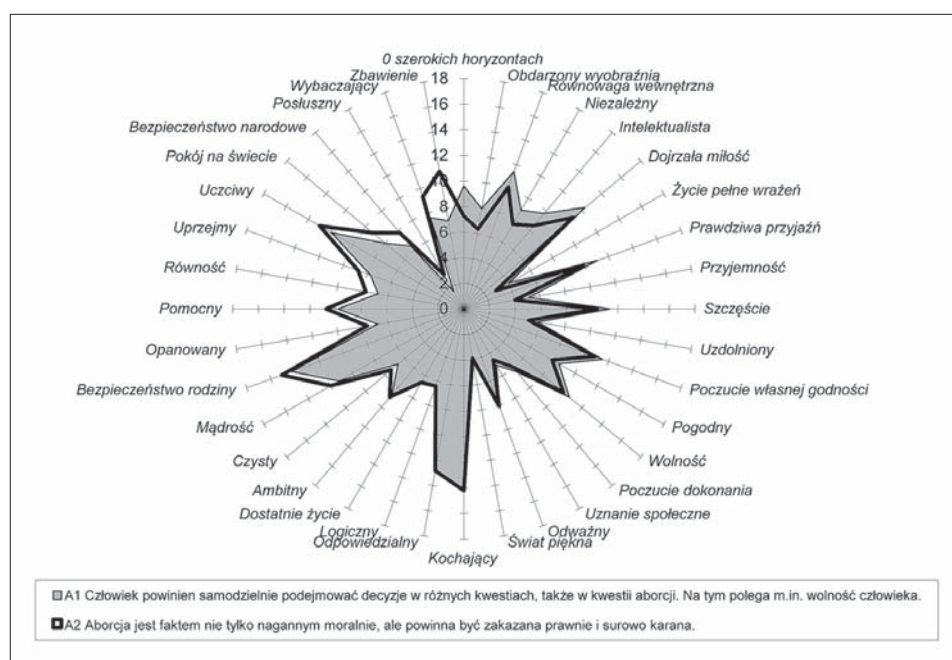
w – wynik analizy statystycznej testem Wilcozona dla dwóch prób niezależnych między grupami A_1 i A_2 oraz między grupami E_1 i E_2 (podano wartości „w” przy $p < 0,1$)

p – poziom istotności statystycznej

Postawa ABORCJA

Dokonując porównań wskaźników preferencji wartości między grupami różniącymi się wyborem opcji w postawie A stwierdzono, że grupa A_1 (opowiadająca się za prawem podejmowania decyzji w kwestii aborcji) ceni wyżej – w porównaniu z grupą A_2 – szereg wartości wchodzących w skład orienta-

cji indywidualistycznej (tab. 1, ryc. 1, por. prawa część ryciny). Wiążą się one z kompetencjami intelektualnymi, niezależnością myślenia i działania („o szerokich horyzontach” (i11), „obdarzony wyobraźnią” (i7), „niezależny” (i6), „intelektualista” (i3)) oraz zapotrzebowaniem na stymulację i hedonizmem („życie pełne wrażeń” (o18), „przyjemność” (o10), „szczęście” (o13)). Wyższe wskaźniki preferencji uzyskały także niektóre wartości kolektywistyczne, realizacja których sprzyja harmonii intra- i interpersonalnej („równowaga wewnętrzna” (o11), „dojrzała miłość” (o3), „prawdziwa przyjaźń” (o9)). Grupa A₂ (akceptująca zakaz aborcji) ceni wyżej – w porównaniu z grupą A₁ – wartości kolektywistyczne (tab. 1, ryc. 1, por. lewa część ryciny). Istotnie statystycznie różnice w preferencji odnoszą się do wartości religijnych („zbawienie” (o17)), związanych z bezpieczeństwem grup tożsamościowych („bezpieczeństwo narodowe” (o1), „bezpieczeństwo rodziny” (o2)), ochroną dobra innych ludzi („pokój na świecie” (o8), „równość” (o12), „wybaczący” (i18), „pomocny” (i13), „uczciwy” (i15) (w przypadku ostatniej wartości różnica była nieistotna statystycznie)), harmonią inter- i intrapersonalną („posłuszny” (i14), „uprzejmy” (i16), „opanowany” (i10)).

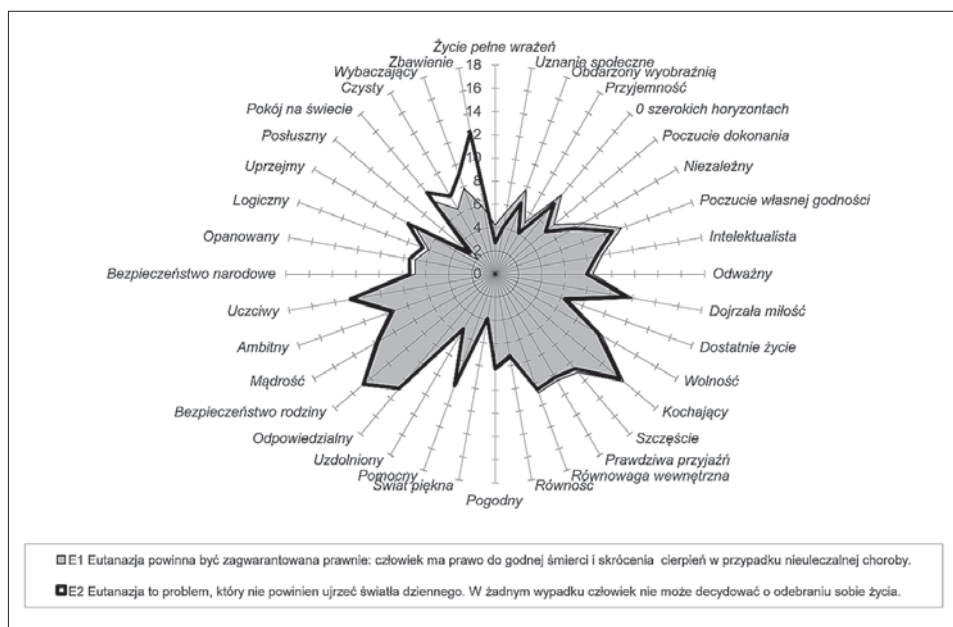
Wskaźniki preferencji wartości uporządkowano według różnicy w średnich rang. W prezentacji graficznej używaną średnią rang odjęto od liczby 18, co ułatwia analizę informacji zawartych na rycinie.

Rycina 1. Różnicowanie systemów wartości ostatecznych i instrumentalnych w zależności od wyboru opcji w postawie ABORCJA

Źródło: opracowanie własne.

Postawa EUTANAZJA

Porównanie wskaźników preferencji wartości wykazało, że grupa E_1 (opowiadająca się za zagwarantowaniem prawnym eutanazji) ceni istotnie wyżej – w porównaniu z grupą E_2 – szereg wartości indywidualistycznych (tab. 1, ryc. 2, por. prawa strona ryciny). Istotnie statystycznie różnice stwierdzono w przypadku wartości związanych z zapotrzebowaniem na stymulację i hedonizmem („życie pełne wrażeń” (o18), „przyjemność” (o10)), prestiżem i sukcesem osobistym („uznanie społeczne” (o15), „poczucie dokonania” (o6)) i kompetencją intelektualną („obdarzony wyobraźnią” (i7)). Różnice w preferencji innych wartości indywidualistycznych („o szerokich horyzontach” (i11), „niezależny” (i6), „poczucie własnej godności” (o7), „odważny” (i9)) – nie uzyskały wymaganego poziomu istotności statystycznej (por. prawa strona ryc. 2, tab.1). Grupa E_2 , występująca przeciw eutanazji, ceni wyżej wartości kolektywistyczne (tab. 1, ryc. 2, por. lewa strona ryciny). Wiążą się one z religijnością, moralnością i odzwierciedlają potrzebę utrzymania harmonijnych relacji z innymi ludźmi („zbawienie” (o17), „wybaczący” (i18), „czysty” (i2), „posłuszny” (i14)).

Wskaźniki preferencji wartości uporządkowano według różnicy w średnich rang. W prezentacji graficznej używaną średnią rang odjęto od liczby 18, co ułatwia analizę informacji zawartych na rycinie.

Rycina 2. Zróżnicowanie systemów wartości ostatecznych i instrumentalnych w zależności od wyboru opcji w postawie EUTANAZJA

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane wyniki pozwalają na pozytywną weryfikację hipotezy: akceptacja prawa do podejmowania samodzielnych decyzji (wolność wyboru) w sprawie aborcji i eutanazji wiąże się z systemem wartości zorientowanym indywidualistycznie (obserwuje się wyższe wskaźniki preferencji wielu wartości indywidualistycznych), zaś rygorystycznie negatywne postawy – z systemem wartości zorientowanym kolektywistycznie (obserwuje się wyższe wskaźniki preferencji wielu wartości kolektywistycznych).

Konkluzje

Problem aborcji i eutanazji rozpatrywać należy w szerszym prawno-religijno-etycznym kontekście. W naszym kraju są one zakazane prawnie (poza szczególnymi sytuacjami). Negatywny stosunek do omawianych kwestii akcentowany jest przez Kościół katolicki, zaś społeczeństwo można określić jako „podzielone” w swoich sądach.

W niniejszym badaniu deklarowało się jako osoby wierzące 95% studentek, zaś 84% – jako wierzące katoliczki. Jednocześnie, około 50% kobiet utrzymuje pogląd, że aborcja i eutanazja powinny być zakazane prawnie i interpretuje je negatywnie w kategoriach moralnych. Człowiek nie może – bez względu na okoliczności – podejmować decyzji w powyższych kwestiach. Około 50% kobiet rozpatruje decyzję o aborcji i eutanazji w kategoriach osobistego wyboru. Tak więc, deklarowana wiara nie zawsze pociąga za sobą konsekwencje w postaci postaw zgodnych z naukami Kościoła. Na niezgodność między własnym i wynikającym z religii systemem norm moralnych u znacznej części młodzieży zwracał uwagę m.in. J. Mariański (1995, 2001).

Na użytek badań przyjęto założenie teoretyczne o spójności systemu przekonań: postawy są uzależnione od wartości, które jednostka uznaje za ważne w swoim Ja (Rokeach, 1973). System wartości został użyty jako swobodnego rodzaju „siatka”, w ramach której rozpatrzono poglądy odnośnie do pożądanых – zdaniem osób badanych – rozstrzygnięć wskazanych problemów społecznych. Okazało się, że od specyficznego układu wartości – jego zróżnicowania w wymiarze indywidualizm-kolektywizm – uzależniona jest treść przekonań na temat aborcji i eutanazji. Studentki ceniące wyżej wartości skoncentrowane na Ja (wartości związane z statusem społecznym, prestiżem i sukcesem osobistym, niezależnością myślenia i działania, kompetencją intelektualną, hedonizmem i zapotrzebowaniem na stymulację) opowiadały się za rozwiązaniami liberalnymi, tj. akceptowały prawo podejmowania podmiotowych wyborów. Liberalne poglądy typu „każdy włada swoim losem i podejmuje decyzje odnośnie swojego życia” stoją jednak w opozycji do tradycyjnej,

motywowanej religijnie moralności. Poszanowanie tradycji i religii jest jednym – chociaż nie jedynym – wyznacznikiem mentalności kolektywistycznej, która na poziomie osobowościowym manifestuje się przywiązaniem do wartości kolektywistycznych. W istocie, studentki cechujące się bardziej kolektywistycznym systemem wartości (wartości związane z religijnością, ochroną dobra innych ludzi, bezpieczeństwem grup tożsamościowych, harmonią inter- i intrapersonalną) akceptowały zakaz prawny aborcji i eutanazji oraz uznawały te zachowania za jednoznacznie negatywnie z moralnego punktu widzenia.

Wyraźniejsze zróżnicowanie preferencji wartości w wymiarze indywidualizm-kolektywizm zaobserwowano w przypadku postawy ABORCJA. Silniejsza orientacja indywidualistyczna (wyższe wskaźniki preferencji licznych wartości indywidualistycznych) ujawniła się wśród studentek prezentujących poglądy liberalne odnośnie do aborcji, silniejsza orientacja kolektywistyczna (wyższe wskaźniki preferencji licznych wartości kolektywistycznych) – wśród studentek prezentujących postawy jednoznacznie negatywne. Tak wyraźnego zróżnicowania preferencji wartości nie zaobserwowano w przypadku postawy EUTANAZJA. Jednocześnie, „kluczową” w wyborze opcji w obu postawach okazała się wartość „zbawienie”. Preferencja tej wartości związana jest z religijnością (np. cenią ją wyżej osoby regularnie praktykujące, por. Rokeach 1973). W kontekście niniejszych badań należy zauważyć, że osoby wyżej ceniące tę wartość podzielają również stosunek Kościoła do rozpatrywanych problemów społecznych.

Ludzkie przekonania odzwierciedlają „odwieczne prawdy”, ale też są uzależnione od „czasu społecznego”. W przypadku badanych studentek „czas” ten zdeterminowany jest globalnymi przeobrażeniami ustrojowymi, starciem różnych ideologii i kulturowych wpływów. W takiej sytuacji można spodziewać się niespójności systemów wartości, akceptacji wzajemnie sprzecznych postaw, jak również wyraźnej dyferencjacji w sferze przekonań. W istocie, stosunek do aborcji i eutanazji „podzielił” badane studentki: połowa prezentuje poglądy „tradycyjne”, które w swoim rodowodzie związane są – jak można sądzić – z religią i akceptacją jej funkcji etycznych, połowa – opowiada się za indywidualizacją wyborów moralnych, która stanowi z kolei wyznacznik ideologii liberalnej. Należy równocześnie podkreślić, że permissywizm wobec rozważanych zachowań wpisuje się w wizję „człowieka ponowoczesnego” i wiąże się z inną definicją ludzkiego życia. Ogólnie rzecz ujmując, dysponentem własnego życia jest sam człowiek, a to daje mu prawo do decydowania o swoim losie w różnych aspektach. Wynika to z naczelnej wartości, jaką jest wolność oraz wiążącego się z nią prawa do osobistej autonomii. Umiłowanie wolności i autonomii jest wyznacznikiem mentalności indywidualistycznej, której fila-

rem jest dążenie do „życia własnym życiem”. Indywidualizm może być poddany różnym ocenom, zwłaszcza gdy rozpatruje się jego następstwa społeczne.

STRESZCZENIE: Postawy wobec aborcji i eutanazji

W niniejszym badaniu dokonano diagnozy postaw w stosunku do aborcji i eutanazji oraz systemów wartości. Założono, że stosunek studentek (252) do aborcji i eutanazji uzależniony jest od systemu wartości. Rozważania teoretyczne przeprowadzono na gruncie koncepcji Rokeacha i wykorzystano stworzoną przez tego autora Skalę Wartości. W diagnozie postaw posłużono się narzędziem własnej konstrukcji. Uzyskane wyniki badań pozwoliły stwierdzić, że systemy wartości różnią się w zależności od wyboru opcji postawy i ujawnia się specyficzny wzorzec relacji między analizowanymi konstrukcjami.

SŁOWA KLUCZOWE: system wartości, postawy, aborcja, eutanazja

Bibliografia

- Bar-Tal D. (1990), *Group beliefs. A conception for analyzing group structure, processes, and behavior*, Springer-Verlag Inc., New York.
- Brzozowski P. (1989), *Skala wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Eagly, A.H., Chaiken, S. (1993), *The psychology of attitudes*, Harcourt Brace Jovanovich, Fort Worth, TX.
- Feather N.T. (1995), *Values, valences, and choice: The influence of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives*, „Journal of Personality and Social Psychology” nr 6.
- Feather N.T. (1996), *Values, deservingness, and attitudes toward high achievers: Research on tall poppies*, [w:] C. Seligman, J.M. Olson, M.P. Zanna (red.), *The psychology of values: The Ontario symposium* (t. 8), Lawrence Erlbaum Associate, Mahwah, New Jersey.
- Gołąb A. (1976), Niektóre determinanty potencjału regulacyjnego własnych standardów postępowania, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski.
- Hruza E., Kelley F.J., Hawley I.B. (1978), *Badanie zależności między myśleniem formalnym a inteligencją ogólną. Metoda analizy dwuczynnikowej*, „Przegląd Psychologiczny” nr 2.
- Jasińska-Kania A. (2008), *Wartości i normy moralne a procesy przemian w Polsce i Europie*, [w:] J. Mariański, L. Smyczek (red.), *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Kristiansen C.M., Zanna M.P. (1988), *Justifying attitudes by appealing to values: A functional perspective*, „British Journal of Social Psychology” nr 3.
- Maio G.R., Olsen J.M. (1998), *Values as truisms: Evidence and implications*, „Journal of Personality and Social Psychology” nr 2.
- Mariański J. (1995), *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością: wartości moralne w świadomości maturzystów*, Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin.
- Mariański J. (2001), *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Rohan M.J. (2000), *A rose by any name? The values construct*, „Personality and Social Psychology Review” nr 3.
- Rokeach M. (1968), *Beliefs, attitudes, and values*, Jossey-Bass Inc., San Francisco.
- Rokeach M. (1973), *The nature of human values*, Free Press, New York.

- Schwartz S.H. (1996), *Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems*, [w:] C. Seligman, J.M. Olson, M.P. Zanna (red.), *The psychology of values: The Ontario Symposium*, t. 8, Lawrence Erlbaum Associate, Mahwah, New Jersey.
- Schwartz S.H., Bilsky W. (1987), *Toward a psychological structure of human values*, „Journal of Personality and Social Psychology” nr 3.
- Seligman C., Katz A.N. (1996), *The dynamics of value systems*, [w:] C. Seligman, J.M. Olson, M.P. Zanna (red.), *The psychology of values: The Ontario Symposium*, t. 8, Lawrence Erlbaum Associate, Mahwah, New Jersey.
- Snyder M., DeBono K.G. (1987), *A functional approach to attitudes and persuasion*, [w:] M.P. Zanna, J.M. Olson, C.P. Herman (red.), *Social influence: The Ontario Symposium*, t. 5, Erlbaum, Hillsdale. NJ.

Strony internetowe (14.06.2013 r.)

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Aborcja>

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Eutanazja>

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_049_12.PDF

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_100_10.PDF

http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_142_09.PDF